

САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКИЙ НАУЧНЫЙ ЦЕНТР РАН
ИНСТИТУТ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ РАН
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ СПбГУ

МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ,
ПОСВЯЩЕННОЙ
100-летию
со дня рождения профессора
Михаила Ивановича
СТЕБЛИН-КАМЕНСКОГО

10-12 сентября 2003 г.

Санкт-Петербург
«Наука»
2003

Материалы международной конференции, посвященной
100-летию со дня рождения Михаила Ивановича Стеблин-
Каменского / отв. редакторы Н. Н. Казанский, Ю. К. Кузьмен-
ко, С. А. Шубик. СПб.: Наука. 2003. 408 с.
ISBN 5-02-027133-0

Оргкомитет конференции:

Председатель: д.ф.н. С. А. Шубик
д.ф.н., проф. В. П. Берков,
д.ф.н., проф. Б. С. Жаров,
член-корр. РАН Н. Н. Казанский,
д.ф.н., проф. Ю. А. Клейнер,
д.ф.н., проф. Ю. К. Кузьменко,
акад. РАН И. М. Стеблин-Каменский.
Отв. секретари: к.ф.н. Н. А. Бондарко, А. С. Николаев.

*Утверждено к печати
Институтом лингвистических исследований РАН*

Издание подготовлено при финансовой поддержке
Российского гуманитарного научного фонда
(грант № 03-04-14002Г),
гранта Президента Российской Федерации
для поддержки ведущих научных школ (№ НШ-697.2003.6),
и Программы фундаментальных исследований Президиума РАН
«Этнокультурное взаимодействие в Евразии»

Издание осуществлено с оригинал-макета, подготовленного в ИЛИ РАН

Лицензия ИД № 02980 от 06 октября 2001 г.
Подписано к печати 01.09.03 г. Формат 60x90/16. Тираж 300 экз.
Санкт-Петербургская издательская фирма «Наука» РАН.
199034, Санкт-Петербург, Менделеевская лин., 1.
ООО "АкадемПринт". Санкт-Петербург, ул. Миллионная, 19.
Лицензия ПЛД № 69-924 от 30 октября 1998 г.

ISBN 5-02-027133-0 © Коллектив авторов, 2003

© ИЛИ РАН, 2003

further than West Danish, the obstruent series are reduced to two medially: simple voiceless stops and simple voiceless spirants. Danish thus carries the Germanic tendency to concentrate phonological information on the root syllable to the greatest extent in Germanic; as far as consonants are concerned, initial position is the only privileged position.

The state of affairs in Icelandic is comparable to Old High German and modern southern Upper German dialects, but is much different than what we find in Danish. The concentration of phonological information on the accented syllable is present to a much lesser extent. The exchange of voice for aspiration occurred in all positions and long consonants still remain postvocalically. Judging by the developments in Danish, Icelandic, and High German, there seem to be central and peripheral tendencies in Germanic as to the extent of concentration on the accented syllable. As part of the development, apocope is carried out to a greater extent in the center than at the periphery. The dialects in between, Low German, Dutch, Frisian, English, Swedish, and Norwegian follow the Germanic trend to varying degrees.

The Germanic consonant shifts, including the Icelandic and Danish are then part of a trend in Germanic to increase the prominence of the accented syllable. Diphthongs, long vowels, umlauts, and breakings are generally only allowed there. Geminated consonants are also present only following accented vowels. Spirantization in the shifts, with its increase in duration of the shifted voiceless stops, is something of a welling of the accented consonants. In all of the secondary Germanic shifts (Icelandic, Danish, High German, Partial) the various stages of spirantization took place virtually only in accented syllables. The High German shift seems to have ended in postvocalic gemination because of the predisposition of this dialect group for long consonants. Icelandic does not create any new geminates in the shift, but also does not geminate in later periods, contrary to Swedish and Norwegian dialects. The Germanic shift did not end up in geminates either, but this stage in the history of Germanic is characterized by a relative paucity of geminates: they are not yet the full-fledged phonological category that they will become. Yet spirantization, even to simple fricatives, as in the Germanic shift, is still an increase in acoustic prominence as compared to simple voiceless stops, which make an acoustic impression virtually only upon release.

ADJEKTIVER SOM ENDER PÅ -VENLIG OG -RIGTIG MED HENSYN TIL DERES VALENSMULIGHEDER

E. A. Gurova

Formålet med nedenstående undersøgelse har været at analysere danske adjektiver på -venlig og -rigtig, som befinder sig i en grænse mellem afledning og sammensætning, med hensyn til deres kombinationsmuligheder. Som eksempelmateriale er brugt korpus 2000-data samt teksteksempler hentet fra Internet-søgeværktøjer og autentiske danske tekster. Alt i alt er der analyseret omkr. 250 adjektiver på -venlig og -rigtig.

I moderne dansk findes der en række morfemer af særlig art, som befinder sig på grænsen mellem rod og affiks. Disse overgangselementer er stærkt produktive og har en anden (udvidet, billedlig eller afsvækket) betydning end når de optræder som et selvstændigt lekssem. Kun få danske sprogforskere har taget problemet op til diskussion, og de har brugt forskellige termer for at betegne de omtalte elementer (led af særlig art, vogue affixes and word elements). P. Jarvad har indført to nye begreber – en kryplorod og et skabsaffiks, dog er hendes beskrivelse problematisk på flere niveauer. I denne undersøgelse vil jeg bruge begrebet semi-affiks, foreslået af M. Stepanova, da det efter min mening er en bedre betegnelse for fænomenet.

At definere morfemernes status kommer i mange tilfælde til at være en ganske kompliceret opgave, dels fordi de befinder sig på forskellige trin i overgangen fra sammensætning til afledning, dels fordi der skal udarbejdes en række kriterier for at man kan definere deres status som rod, affiks eller semi-affiks. En undersøgelse af morfemernes kombinationsmuligheder kan være et af kriterierne.

Inden jeg giver et overblik over undersøgelsens væsentligste synspunkter er det nødvendigt med en vis terminologisk udredning. Ved begrebet valens forstås jeg en sproglig størrelses mulighed for at forbinde sig med andre sproglige størrelser. Dermed skelner jeg efter M. Stepanova mellem "intern-valens" og "ekstern-valens". Det første begreb betegner et morfems evne til at knytte led inden for et ord, det andet – et leksems evne til at forbinde sig med andre leksemmer. De to valens typer har følgende fælles træk:

1. Der skelnes imellem det formelle og det semantiske.
2. Ekstern-valensen forudsiger, at et leksem forbindes med andre leksemmer, som hører til bestemte ordklasser. Ordelementerne (stamme og afledningsmorfer) i et afledt ord eller bestanddele i et kompositum)

kombineres også på den måde, at stammerne tilhører en bestemt ordklasse.

3. Begge valenstyper viser sig i syntagmatiske relationer.

Den formelle intern-valens karakteriseres ved bestanddelens etymologiske (1), fonetiske (2) og morfologiske (3) særtræk:

1) -venlig og -rigtig kombineres som regel med førsteled af dansk oprindelse. Aviser giver mange eksempler på -venlig-, -rigtig-øjebliksdannelser med indlånt egenavn på førstepladsen: *den Saaron-venlige trolmand, Saddam-venlige lande*.

2) I dannelser på -venlig og -rigtig er to-, trestavelssord på førstepladsen dominerende. I ordannelsesmønstrer på -rigtig har førsteledet i de fleste tilfælde uændret form: *fordrigtige sko, budgetrigtige priser, sidderigtige arbejdsstole*. I 40 % af venlig-dannelserne tager førsteledet s-form. Denne form bruges ved afledninger på -ing, -tion, -um: *forhandlingsvenlig, oppositionsvenlig, publikumsvenlig*. Ved dannelser til børn-bruges e-former: *børnevenlig, børnerigtig*. Sammenfattende kan man sige, at ud fra en fonologisk synsvinkel må ordannelsesmønstrene på -venlig og -rigtig betragtes mere som sammensætninger end som afledninger.

3) Den morfologiske analyse har også vist, at -venlig- og -rigtig-dannelser har mere til fælles med sammensætninger. Mønstrer substantiv + venlig / rigtig er langt dominerende. Verbum på førstepladsen er det næsthypigste mønster: *dansevenlig, lyttevenlig, læsevenlig, griberigtig, sidderigtig*. Det eneste eksempel på adjektiv-på-førstepladsen-mønstrer er *dyskvenlig*.

Den semantiske intern-valens

Den semantiske analyse af ovennævnte ordannelsesmønstre har vist, at der er uoverensstemmelse mellem andetleddets og grundordets betydninger.

Adjektivet venlig har to betydninger:

1. som er sød, rar og hjælpsom over for andre: *en venlig person*;
2. som virker venskabelig og imødekommende: *en venlig holdning, en venlig tanke, venlige farver*.

Andetledet -venlig indeholder følgende semer:

1. som er imødekommende, venskabeligt indstillet over for hvad førsteledet betegner: *det EU-venlige Tyrkiet, den Israel-venlige politik, en Taleban-venlig skikkelse*;
2. som er tilpasset til, egnet for hvad førsteledet betegner: *en børnevenlig restaurant, en forbrugervenlig service, et handicapvenligt badeværelse*;
3. som imødekommer hvad førsteledet betegner: *en erhvervsvenlig kurs, en fremskridtsvenlig udvikling*;

4. som er skånsom mod hvad førsteledet betegner: *et miljøvenligt jordbrug, et naturvenligt rensningsanlæg, en allergivenlig deodorant*.

Adjektivet -rigtig har følgende betydningsvarianter:

1. som er uden fejl og i overensstemmelse med virkeligheden el. de vedtagne normer: *et rigtigt svar, en rigtig udtale*;
2. som er passende eller bedst til et bestemt formål: *den rigtige person, den rigtige reservedel, den rigtige kjole*;
3. som er ægte hele vejen igennem: *en rigtig prinsesse, rigtig vin, en rigtig historie*.

Andetledet -rigtig indeholder følgende semer:

1. som er passende, velegnet til hvad førsteledet betegner: *børnerigtig mad, en børnerigtig konkurrence*;
2. som er optimal, hensigtsmæssig med hensyn til hvad førsteledet betegner: *et miljørigtigt vaskepulver, prisrigtigt herretøj, en moderigtig hårfarve*.

Der kan være tale om semantisk ændring af andetledet i forhold til det tilsvarende grundords semantik. -Venlig-leddet har fået udvidet sit betydningsindhold i forhold til grundordet venlig. -Rigtig-leddet har fået indskrænket sin betydning til at betegne "passende", og har endvidere fået en ny overført betydning "optimal". Kombinationssæssigt betraget kræver hver af andetleddets betydninger en konkret type førsteled, d.v.s. der kan være tale om kohærens mellem bestanddelenes betydningsvarianter. Analyseresultaterne sammenfattes således:

I -venlig-leddet:

1. betydningen "imødekommende, venskabelig" realiseres hvis førsteledet er

- 1) et egenavn (*den USA-venlige ministerpræsident*)
- 2) en personbetegnelse (*nabovenlig politik*)
- 3) et kollektiv (*en regeringsvenlig avis, en oppositionsvenlig radiostation*);

2. betydningen "tilpasset til, egnet for" realiseres hvis førsteledet er

- 1) et animatum (*en børnevenlig svømmehal, en ældrevenlig bolig, det brugervenlige Windows 98, en fuglevenlig fjord*)
- 2) et inanimatum, når en personbetegnelse er underforstået (*en bilvenlig by = *en bilisvenlig by, radiovenlig musik = *radioflyttervenlig musik*)
- 3) et verbum (*en læsevenlig tekst, dansevenlig musik*);

3. betydningerne "som imødekommer", "som er skånsom" realiseres hvis førsteledet er en betegnelse for et fænomen, en situation, en begivenhed osv. (*et samarbejdsvenligt parti, den forsvarsvenlige Bush-regering, en allergivenlig dyne*);

II -rigtig-leddet:

1. betydningen "passende, velegnet til" realiseres hvis førsteleddet er en personbetegnelse (*en børnerigtig hjemmeside*);

2. betydningen "optimal, hensigtsmæssig" realiseres hvis førsteleddet er et inanimatum eller et abstrakt (*energirigtig betyning, moderigtigt fødej, følgerigtig tankegang*).

Alt i alt kan man konkludere at -venlig- og -rigtig-mønsterne har visse præterenser for førsteled, som tilhører en bestemt semantisk klasse, d.v.s. intem-valensen påviker ordets betydningssindhold.

Ekstern-valensen har også en stor indflydelse på lekskememes semantiske selektion ved entydiggørelsen af de ellers som regel flertydige ord i forhold til hinanden.

Den formelle ekstern-valens

Adjektiver på -venlig og -rigtig fungerer mest som attributter eller prædikativer.

Den leksikalske ekstern-valens

Undersøgelsesresultaterne viser at der er sammenhæng mellem førsteleddets semantik og antallet af substantiver, som adjektiver på -venlig og -rigtig knytter sig til. Undersøgelsesmateriale indeholder 50 eksempler på adjektivet "miljerigtig" i kombination med en række substantiver, som hører til forskellige semantiske felter: *vaskerivej, adfærd, benzín, maling, el, landbrugsprodukt, melode, affaldsplan, FN-lejr, børnehavne*. Derimod er der visse semantiske begrænsninger i forhold til hvilke substantiver, der kan kombineres med adjektivet "ernæringsrigtig": *kost, mad, skolemad, kiks*. I princippet kan man fortsætte med nye kombinationer, men det ser ud til at alle substantiver vil høre til samme semantiske felt "kost". Det, at adjektivets førsteled selekterer de betydningsfelter, substantiverne kan høre til, er tegn på, at -venlig- og rigtig-mønsterne afviger fra den sammensætningsstype, hvor kæppen i ordet står til sidst.

For kort at opsummere:

1. Førsteleddets semantik (intem-valensen) samt semantikken af det substantiv, adjektivet på -venlig eller -rigtig knytter sig til (ekstern-valensen), determinerer adjektivets betydning.

2. Bestanddelenes etymologiske, fonetiske og morfologiske sættræk vidner om, at orddannelsesmønstrene hører til sammensætningsstypen.

3. Det, at der er uoverensstemmelse mellem andetleddets og grundordets semantik, samt det, at førsteleddet bærer kæppen i ordet, er tegn på at -venlig- og -rigtig-mønstrene er afledningsorienterede.

ПОУЧИТЕЛЬНЫЙ ЭПИЗОД БОРЬБЫ С ИНОЗЫЧНЫМИ ЗАИМСТВОВАНИЯМИ В ДАНИИ

(Словарь общества «Модерсмолет» 1933 г.)

Б. С. Жаров

Датский язык испытывает на протяжении последнего времени широчайшее проникновение английской лексики, чем, впрочем, не очень отличается от многих других языков. Отношение к этому явление в датском обществе неоднозначное, но, в общем, скорее негативное. Часто утверждается, что датский язык непрерывно засоряется заимствованиями, в целом портится, и кое-кто ставит вопрос о том, что датский язык превратится в обозримом будущем в NEW DANISH. В дискуссиях участвуют и оппоненты такой точки зрения, они защищают широкое использование английских слов и со своей стороны утверждают, что ничего страшного произойти не может, английские слова будут усвоены, а датский язык благополучно выживет¹.

Противники английской языковой экспансии обычно ограничиваются тем, что дают несколько ярких, вполне убедительных примеров явно ненужного использования английских слов, после чего говорят: «Эти слова — нехороши потому, что есть датские слова с тем же значением, их и надо использовать». Ситуация — довольно тривиальная, и во многих других странах можно встретить вариации на эту тему.

В Дании, однако, некогда была предпринята попытка не просто привести некие «нехорошие» — в смысле их иностранного происхождения — слова, но и дать их полный список и тут же те «хорошие» датские эквиваленты, которые предлагались внедрять взамен. Речь идет о редком, практически неизвестном сейчас словаре, который был издан в 1933 г. под названием «Словарь замен»².

¹ Очерченная дискуссия на эту тему проходила в марте-апреле 2003 г. на страницах копенгагенской газеты «Лолитикен». Ученые, впрочем, признают, что в области естественных и точных наук датский язык уже проиграл и практической полностью уступил место английскому (*Jarvad, Pia. Det danske sprogs status i 1990'erne — med særligt henblik på domænerstat. København, 2001*).

² *Hjortø, Knud. Alløsningsordbog / Udeivet af samfundet "Mødersmaaler". — København: Udelevetingssted for boghandelen Chr. Erichsens forlag, 1933. — 84 s.* (Все цитаты и лексемы в данной статье взяты из этого словаря, цитаты даются с указанием страниц в самом тексте статьи.)

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИЯ И ТЕОРИЯ СКАНДИНАВСКИХ ЯЗЫКОВ

Т. В. АЛЪТЕРМАРК. Артикль в норвежском, порядок слов в русском и контекст в обоих языках	5
К. ГОВЛЯРСЕН. Scandinavian Consonant Shifts	15
Е. А. ГУРОВА. Adjektiver som ender på -venlig og -tiglig med hensyn til deres valensmåligheder	19
Б. С. ЖАРОВ. Поучительный эпизод борьбы с иноязычными заимствованиями в Дании (Словарь общества «Модерсмет» 1933 г.)	23
Е. ЖИЛЫЦОВА. Турет av bisatsinledare i svensk	30
О. КОМАРОВА. О русских заимствованиях в норвежском языке ..	36
О. В. КОСТАНДА. Лексические особенности заголовков шведских газет	43
Е. В. КРАСНОВА. Сложные слова в современном датском языке ..	50
О. Е. КРАСОВА. Nogle tendenser i <i>en-fogetegnes</i> anvendelse i moderne dansk	55
KRISTJAN ARNASON. The Scandinavian Consonant Shift: a View from the North-West	65
Е. КРЮЛОВА. Den epistemiske modalitets betydning	73
V. V. LEUSJEVA. Vad är på för ett ord? (Om prepositionernas status i svenska)	83
A. N. LIVANOVA. 'Нереализованные возможности <i>helt/henne</i> в норвежском языке	88
И. В. МАТЫЦИНА. Шведский язык сегодня и завтра	93
И. А. МИРЕЦКИЙ. Два типа фазовых предикатов (на материале датского языка)	98